

КРАЈ РАТА, СРБИ И
СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Volume CXCII

DEPARTMENT OF HISTORICAL SCIENCES

Book 41

THE END OF THE WAR, SERBS AND THE CREATION OF YUGOSLAVIA

Proceedings of the International Conference held on
November 29–30, 2018

E d i t o r

Academician

MIHAILO VOJVODIĆ

BELGRADE 2021

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

Н А У Ч Н И С К У П О В И

Књига СХСII

ОДЕЉЕЊЕ ИСТОРИЈСКИХ НАУКА

Књига 41

КРАЈ РАТА, СРБИ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Зборник радова са међународног научног скупа
одржаног 29–30. новембра 2018.

У р е д н и к

академик

МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ

БЕОГРАД 2021

Издаје
Српска академија наука и уметности
Кнеза Михаила 35, Београд

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектор
Тања Рончевић

Коректор
Рајка Павловић

Тираж 500 примерака

Штампа
Планета ѝриниј, Београд

ISBN 978-86-7025-908-9

© Српска академија наука и уметности 2021

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Василије Ђ. Крстић

Михаило Војводић

Љубодраг Димић

Славенко Терзић

Мира Радојевић

Милан Терзић

Александар Растовић

САДРЖАЈ

Михаило Војводић ПРЕДГОВОР	13
Михаило Војводић ИЗ САВЕТОДАВНОГ ОДБОРА ФРАНЦУСКЕ ВЛАДЕ: ЕМИЛ ОМАН О ЈАДРАНСКОМ И МАКЕДОНСКОМ ПИТАЊУ 1918. ГОДИНЕ	15
Mihailo Vojvodić FROM FRENCH GOVERNMENT'S ADVISORY BOARD: EMILE HAUMANT ON ADRIATIC AND MACEDONIAN QUESTION IN 1918	24
Зоран Лакић ОСЛОБОЂЕЊЕ И УЈЕДИЊЕЊЕ 1918. ГОДИНЕ ИСТОРИЈСКИ ПОДУХВАТ (ЗАВЈЕТ И ЦИЉ)	25
Zoran Lakić LIBERATION AND UNIFICATION IN 1918 HISTORICAL UNDERTAKING (OATH AND GOAL)	31
Славенко Терзић ВЕЛИКА НАРОДНА СКУПШТИНА СРПСКОГ НАРОДА У ЦРНОЈ ГОРИ 1918. ГОДИНЕ	33
Slavenko Terzić GREAT NATIONAL ASSEMBLY OF THE SERB PEOPLE IN MONTENEGRO IN 1918	41
Љубодраг Димић СРПСКА ИСТОРИОГРАФИЈА О ЗАВРШЕТКУ ВЕЛИКОГ РАТА И ФОРМИРАЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ (1918–1941)	43
Ljubodrag Dimić SERBIAN HISTORIOGRAPHY ON THE END OF THE GREAT WAR AND FORMING OF YUGOSLAV STATE (1918–1941)	70
Мирослав Перишић О ОДГОВОРНОСТИ ЗА АТЕНТАТ У САРАЈЕВУ У СВЕТЛУ ИСТОРИЈСКИХ ИЗВОРА	73
Miroslav Perišić ON RESPONSIBILITY FOR THE SARAJEVO ASSASSINATION IN THE LIGHT OF HISTORICAL SOURCES	84

Љубинка Трговчевић ЈУГОСЛАВИЈА, ДА ИЛИ НЕ? СРПСКА ИНТЕЛЕКТУАЛНА ЕЛИТА И УЈЕДИЊЕЊЕ 1918. ГОДИНЕ	85
Ljubinka Trgovčević YUGOSLAVIA, YES OR NO? SERBIAN INTELLECTUAL ELITE AND THE 1918 UNIFICATION	96
Мира Радојевић СРПСКА ИНТЕЛЕКТУАЛНА ЕЛИТА О ФЕДЕРАЛИСТИЧКОМ УРЕЂЕЊУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ (1914–1918).....	97
Mira Radojević SERBIAN INTELLECTUAL ELITE ON FEDERALISTIC ORGANIZATION OF THE YUGOSLAV STATE (1914–1918)	124
Ю. А. Петров РОССИЯ И ОКОНЧАНИЕ ПЕРВОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ, 1918–1922.	125
Јуриј Александрович Петров РУСИЈА И КРАЈ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА, 1918–1922.	137
Војислав Г. Павловић МЕЂУНАРОДНИ КОНТЕКСТ У КОМЕ ЈЕ СТВОРЕНА КРАЉЕВИНА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА	139
Vojislav G. Pavlović INTERNATIONAL CONTEXT IN WHICH KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES WAS CREATED.....	151
Никола Б. Поповић АНТАНТА И ПИТАЊЕ РАЗБИЈАЊА АУСТРОУГАРСКЕ 1918.....	153
Nikola B. Popović ENTANTE AND THE QUESTION OF BREAKUP OF AUSTRIA-HUNGARY IN 1918.....	175
Arpad Hornyak THE BEGINNINGS OF THE HUNGARIAN-YUGOSLAV DIPLOMATIC RELATIONS AFTER THE END OF THE WORLD WAR I.....	177
Арпад Хорњак ПОЧЕЦИ МАЂАРСКО-ЈУГОСЛОВЕНСКИХ ДИПЛОМАТСКИХ ОДНОСА ПО ЗАВРШЕТКУ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА	186
Александар Растовић ЈУГОСЛОВЕНСКО ПИТАЊЕ У БРИТАНСКОМ ПАРЛАМЕНТУ 1917–1920. ГОДИНЕ	189
Aleksandar Rastović YUGOSLAV QUESTION IN THE BRITISH PARLIAMENT 1917–1920	204

Никола Жутић ИДЕЈА ВЕЛИКЕ СРБИЈЕ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	205
Nikola Žutić THE IDEA OF GREATER SERBIA AND FORMING OF YUGOSLAVIA	220
Бранко Бешлин НЕМЦИ У СРЕМУ, БАЧКОЈ И БАНАТУ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ	221
Branko Bešlin THE GERMANS IN SYRMIA, VAČKA AND BANAT AND FORMING OF YUGOSLAVIA.....	232
Гордана Илић Марковић ФОРМИРАЊЕ ДРЖАВНОГ ИДЕНТИТЕТА У МЕЂУРАТНОМ ПЕРИОДУ У КРАЉЕВИНИ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА И РЕПУБЛИЦИ АУСТРИЈИ	233
Gordana Ilić Marković DIE HERAUSBILDUNG STAATLICHER IDENTITÄT IN DER ZWISCHENKRIEGSZEIT IM KÖNIGREICH DER SERBEN, KROATEN UND SLOWENEN UND IN DER REPUBLIK ÖSTERREICH	248
Александар Животић ДОПРИНОС СРПСКЕ ВОЈСКЕ САВЕЗНИЧКОЈ ПОБЕДИ У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ	249
Aleksandar Životić CONTRIBUTION OF THE SERBIAN ARMY TO THE ALLIES' VICTORY IN THE WORLD WAR I.....	261
Елена Кострикова ВКЛАД РУССКОГО ВОЕННОГО КОНТИНГЕНТА В ОБЩУЮ ПОБЕДУ НА САЛОНИКСКОМ ФРОНТЕ.....	263
Елена Кострикова ДОПРИНОС РУССКОГ ВОЈНОГ КОНТИГЕНТА ЗАЈЕДНИЧКОЈ ПОБЕДИ НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ.....	277
Милан Терзић СРПСКА УСТАНИЧКА АКЦИЈА ЗА ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈУ СНАГА ЦЕНТРАЛНИХ СИЛА НА СОЛУНСКОМ ФРОНТУ	279
Milan Terzić SERBIAN INSURGENCY ACTIONS FOR DESTABILIZATION OF THE CENTRAL POWERS' FORCES ON THE MACEDONIAN FRONT	287
Далибор Денда ДОБРОВОЉЦИ У ЗАВРШНИМ ОПЕРАЦИЈАМА СРПСКЕ ВОЈСКЕ 1918. ГОДИНЕ	289
Dalibor Denda VOLUNTEER CORPS IN THE FINAL OPERATIONS OF THE SERBIAN ARMY IN 1918	299

Горан Латиновић СРПСКА ВОЈСКА И ОСЛОБОЂЕЊЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ 1918.	301
Goran Latinović THE SERBIAN ARMY AND THE LIBERATION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN 1918.....	319
Миљан Милкић СРПСКА ВОЈНИЧКА ТРАДИЦИЈА И СТВАРАЊЕ ВОЈСКЕ КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА 1918. ГОДИНЕ.....	321
Miljan Milkić SERBIAN MILITARY TRADITION AND FORMING OF THE ARMY OF SERBS, CROATS AND SLOVENES IN 1918.....	335
Боривоје Милошевић ВЈЕРСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ	337
Borivoje Milošević RELIGIOUS COMMUNITIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE ESTABLISHMENT OF THE YUGOSLAV STATE.....	351
Јована Шалјић Ратковић ИСЛАМСКА ЗАЈЕДНИЦА И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ.....	353
Jovana Šaljić Ratković ISLAMIC COMMUNITY AND THE CREATION OF YUGOSLAV STATEI	369
Владислав Пузовић ПОСЛЕДИЦЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА НА СРПСКО-РУСКЕ БОГОСЛОВСКО-АКАДЕМСКЕ ВЕЗЕ.....	371
Vladislav Puzovic CONSEQUENCES OF THE WORD WAR I ON SERBIAN-RUSSIAN THEOLOGICAL ACADEMIA RELATIONSHIPS.....	382
Милош Ковић ТОМАШ ГАРИГ МАСАРИК И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	385
Miloš Ković TOMÁŠ GARRIGUE MASARYK AND THE CREATION OF THE YUGOSLAV STATE.....	419
Владан Виријевић РЕПАТРИЈАЦИЈА СРПСКИХ ВОЈНИХ ЗАРОБЉЕНИКА ИЗ ОСМАНСКЕ ИМПЕРИЈЕ ПОСЛЕ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА	421
Vladan Virijević REPATRIATION OF SERBIAN PRISONERS FROM THE OTTOMAN EMPIRE AFTER THE FIRST WORLD WAR.....	433

Биљана Вучетић “SERBIA SURRENDERS ONLY TO GOD” АМЕРИЧКИ ЦРВЕНИ КРСТ И СРБИЈА, 1916–1919. ГОДИНЕ	435
Biljana Vučetić „SERBIA SURRENDERS ONLY TO GOD” THE AMERICAN RED CROSS AND SERBIA (1916–1919)	448
Драган Бакић РЕГЕНТ АЛЕКСАНДАР И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ.....	449
Dragan Bakić REGENT ALEXANDER AND THE CREATION OF YUGOSLAVIA	467
Ђорђе Ђурић ПРЕДСЕДНИК СКА ЈОВАН ЖУЈОВИЋ О УЈЕДИЊЕЊУ ЈУЖНИХ СЛОВЕНА	469
Đorđe Đurić JOVAN ŽUJOVIĆ, PRESIDENT OF THE RSA, ON UNIFICATION OF THE SOUTH SLAVS	479
Борис Милосављевић СЛОБОДАН ЈОВАНОВИЋ НА КОНФЕРЕНЦИЈИ МИРА У ПАРИЗУ И СТВАРАЊЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ	481
Boris Milosavljević SLOBODAN JOVANOVIĆ AT THE PARIS PEACE CONFERENCE AND THE FORMATION OF THE YUGOSLAV STATE	499
Љубомирка Кркљуш О НЕКИМ ПИТАЊИМА ПРАВНОГ СУБЈЕКТИВИТЕТА ЧИНИЛАЦА УЈЕДИЊЕЊА 1. ДЕЦЕМБРА 1918. ГОДИНЕ.....	501
Ljubomirka Krkljuš ON SOME QUESTIONS OF LEGAL SUBJECTIVITY OF THE FACTORS OF THE DECEMBER 1, 1918 UNIFICATION.....	509
Душко Топаловић ПИТАЊЕ ПРИЗНАЊА КРАЉЕВСТВА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА ОД СТРАНЕ СКАНДИНАВСКИХ КРАЉЕВИНА: ДАНСКЕ, НОРВЕШКЕ И ШВЕДСКЕ.....	511
Duško Topalović QUESTION OF RECOGNITION OF THE KINGDOM OF SERBS, CROATS AND SLOVENES BY THE SCANDINAVIAN KINGDOMS: DENMARK, NORWAY AND SWEDEN.....	518
Мирјана Стефановски ВЛАДАЛАЧКА ВЛАСТ ПО УСТАВНОМ ПРОЈЕКТУ ХРВАТСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ.....	519
Mirjana Stefanovski RULING AUTHORITY AS PER CONSTITUTIONAL PROJECT OF THE CROATIAN COMMUNITY	535

Првослав Радић ФИЛОЛОШКА ПАРАДИГМА ВУКА КАРАЏИЋА О СРПСКОМ ЈЕЗИКУ И ЈУГОСЛОВЕНСКА ИДЕОЛОГИЈА	537
Prvoslav Radić VUK KARADŽIĆ'S PARADIGM OF THE SERB LANGUAGE AND YUGOSLAV IDEOLOGY	551
Горана Раичевић СРПСКА КЊИЖЕВНА АВАНГАРДА И ИДЕЈА ЈУГОСЛОВЕНСТВА	553
Gorana Raičević SERBIAN LITERARY AVANT-GARDE AND THE IDEA OF YUGOSLAVISM	566
Александар М. Милановић СРПСКО СТАНОВИШТЕ У ЈЕЗИЧКОЈ ПОЛИТИЦИ ПРИ СТВАРАЊУ ЈУГОСЛАВИЈЕ	567
Aleksandar M. Milanović SERBIAN POSITION IN LANGUAGE POLICY AT THE TIME OF CREATION OF YUGOSLAVIA	582
Рајна Драгићевић УТИЦАЈ СХВАТАЊА АЛЕКСАНДРА БЕЛИЋА О ЈУЖНОСЛОВЕНСКОМ ПИТАЊУ НА КОНЦЕПЦИЈУ РЕЧНИКА САНУ	583
Rajna Dragičević THE INFLUENCE OF ALEKSANDAR BELIĆ' VIEW OF THE SOUTH SLAVIC ISSUE ON THE CONCEPT OF THE SANU DICTIONARY	592
Ненад Николић ПРОБЛЕМАТИКА СРПСТВА И ЈУГОСЛОВЕНСТВА У КЊИЖЕВНОЈ ИСТОРИЈИ ПАВЛА ПОПОВИЋА	593
Nenad Nikolić THE PROBLEMS OF SERBIAN AND YUGOSLAV IDEAS IN PAVLE POPOVIĆ'S LITERARY HISTORY	605
Мирослав Радивојевић ПРОМЕНЕ У РУСИЈИ И СТВАРАЊЕ ДРЖАВЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА – ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ	607
Miroslav Radivojević THE CHANGES IN RUSSIA AND CREATION THE STATE OF SERBS, CROATS AND SLOVENES – CONTRIBUTION TO THE RESEARCH.....	618
Љубинка Шкодрић КРАЈ ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА И СУДБИНА АРХИВСКЕ ГРАЂЕ ДРЖАВНЕ АРХИВЕ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ	621
Ljubinka Škodrić END OF THE WORLD WAR I AND THE FATE OF ARCHIVAL MATERIAL OF NATIONAL ARCHIVE OF THE KINGDOM OF SERBIA.....	635

Александар Марковић	
ГРАЂА АРХИВА СРБИЈЕ О УЈЕДИЊЕЊУ И СТВАРАЊУ	
ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ 1914–1918.....	637
Aleksandar Marković	
ARCHIVAL MATERIAL OF THE ARCHIVE OF SERBIA ON	
UNIFICATION AND FORMING OF THE YUGOSLAV STATE 1914–1918.....	654
Слободан Бјелица	
ПЕРЦЕПЦИЈА ОСЛОБОЂЕЊА И УЈЕДИЊЕЊА 1918.	
У ВОЈВОЂАНСКОЈ МЕЂУРАТНОЈ ЈАВНОСТИ	655
Slobodan Bjelica	
PERCEPTION OF LIBERATION AND THE 1918 UNIFICATION	
IN VOJVODINA'S INTER-WAR PUBLIC	666

О НЕКИМ ПИТАЊИМА ПРАВНОГ СУБЈЕКТИВИТЕТА ЧИНИЛАЦА УЈЕДИЊЕЊА 1. ДЕЦЕМБРА 1918. ГОДИНЕ

ЉУБОМИРКА КРКЉУШ*

А п с т р а к т. – У раду се разматрају нека питања правног субјективитета чинилаца уједињења 1. децембра 1918. године – Краљевине Србије и Државе Словенаца, Хрвата и Срба. Аутор пише о демократском легитимитету Велике народне скупштине у Новом Саду и њених одлука о присаједињењу области данашње Војводине, Баната, Бачке и Барање Србији, о којима у новије време постоје различити ставови. Разматра се и државноправни карактер Државе Словенаца, Хрвата и Срба, проглашене у Загребу 29. октобра 1918. и закључује да она није поседовала неопходне елементе државности. Наводе се мишљења познатих правника о природи Прводецембарског акта, о томе да ли је он имао карактер билатералног или унилатералног акта и да ли је тада створена држава била стара или нова држава. Аутор закључује да је Прводецембарски акт био политички акт изузетно значајан за историју јужнословенских народа.

Кључне речи: Народно вијеће СХС, Држава Словенаца, Хрвата и Срба, Војводина, Краљевина Србија, Банат, Бачка, Барања, Срем, Велика народна скупштина, присаједињење, уједињење, Прводецембарски акт, стара или нова држава

Првог децембра 1918. године завршио се државни живот Краљевине Србије као посебне државе. Првог децембра је депутација Народног вијећа Словенаца, Хрвата и Срба саопштила регенту Александру Адресу Вијећа, на шта је он, прихвативши је, прогласио „уједињење Србије са земљама независне државе Словенаца, Хрвата и Срба у јединствено Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца”.¹

То се у историографији најчешће тумачило тако да су тада, у завршној фази уједињења јужнословенских земаља, постојале две јединице, два државноправна субјекта, чије је уједињење прогласио регент Александар.²

* Редовни професор Правног факултета у Новом Саду у пензији, Секретар Одељења за друштвене науке Матице српске, имејл: lkrkljus@sbb.rs

¹ F. Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1918*, Zagreb, 1920, 282.

² F. Čulinović, *Jugoslavija između dva rata I*, Zagreb 1961, 143-146; B. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, Beograd: Nolit, 26; M. Екмечић, *Сиварање Јујославје 1790-1918*, 2, Beograd: Просвета, 820; B. Krizman, *Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države*, Zagreb, 1977, 222-229; D. Šepić, *Sudbinske dileme rađanja Jugoslavije, Italija, Saveznici i jugoslovensko pitanje 1914-1918*, Treći svezak, Pula, Rijeka, 1989, 178-186; M. Zečević, *Na istorijskoj prekretnici, Slovenci u politici jugoslovenske države 1918-29*, knjiga I, Beograd, 1985, 111.

Последњих година више је писано о првој етапи процеса уједињења, односно о присаједињењу Бачке, Баната и Барање Краљевини Србији 25. новембра 1918. и Црне Горе 26. новембра, него о последњем, завршном чину, односно његовим судеоницима. У тим написима преиспитују се неки елементи овог процеса, а у првом реду доводи се у питање демократски карактер и легитимитет начина на који је присаједињење спроведено. Они се оспоравају и када се ради о присаједињењу Бачке, Баната и Барање, као и Црне Горе. Када је реч о Банату, Бачкој и Барањи, све се чешће оспорава демократичност и самог формирања Велике народне скупштине, али и одлука које је она донела.³

Истиче се и да су постојале две могућности које су стајале пред народом територије данашње Војводине и његовим политичким вођама – улазак у заједничку државу путем непосредног присаједињења Србији и друга, у склопу тзв. Државе Словенаца, Хрвата и Срба, или, како је то већ тада кратко формулисано: Београд или Загреб?

Данас се то често, без нужног ослонаца на изворе, али наглашено, тумачи као опредељење за Велику Србију или Југославију, а одлука о присаједињењу Србији као наметнута од радикалске већине. Под Југославијом се у тим радовима прећутно подразумева заједничка држава, а не Држава Словенаца, Хрвата и Срба, која се у својим документима понекад називала Југославија. Притом се превиђа да је Велика народна скупштина 25. новембра јасно одредила јужнословенско уједињење као крајњи циљ.⁴ Одлука о присаједињењу Бачке, Баната и Барање непосредно Србији није била у супротности са програмом уједињења јужнословенских народа. Ни у народу, а ни од већине чланова највеће и најутицајније политичке странке, Радикалне, није била прихваћена теза о националном јединству. Јаша Томић је сматрао да заједничка држава не треба да се гради на тако погрешној претпоставци.⁵

Истовремено, не поставља се питање државноправног идентитета Државе Словенаца, Хрвата и Срба као другог чиниоца јужнословенског уједињења и демократског легитимитета њеног настанка. Међутим, управо су државноправни статус Народног вијећа Словенаца, Хрвата и Срба, односно Државе Словенаца, Хрвата и Срба проглашене 29. октобра на се-

³ Z. Janjetović, *Deca careva, pastorčad kraljeva*, Beograd, 2005, 126; Z. Janjetović, „Jugoslovenska politika prema manjinama između dva svetska rata”, *O „nestanku” nemačkih nacionalnih manjina, jedno teško poglavlje u istoriji Jugoslavije 1941. – 1955. godine*, Donauschwäbisches Zentralmuseum Ulm, 24; Д. Гавриловић, С. С. Марковић, „Неки аспекти присаједињења Баната, Бачке и Барање Краљевини Србији и стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца”, *Култура њолиса*, год. X (2013), бр. 21, 294, 306.

⁴ R. Končar, S. Marković, „Vojvodina između srpske i jugoslovenske opcije u vreme stvaranja Kraljevine SHS”, *Jugoslavija v času, Devedeset let od nastanka prve jugoslovenske države (Yugoslavia through time, Ninety Years Since the Formation of the First State of Yugoslavia)*, Ljubljana, 2009, 93–105; Д. Гавриловић, С. С. Марковић, „Неки аспекти...”, 292, 293.

⁵ Ј. Томић, *Како се зовемо*, Нови Сад 1909, 71; *Крајње време да се разумемо*, Нови Сад, 1909, 10; „На коју ћемо страну”, *Српски лист*, бр. 10, 4. новембра 1918.

дници Хрватског сабора и његова политика током месеца новембра 1918. године битни елементи за покушај утврђивања правног карактера завршног чина јужнословенског уједињења 1. децембра. У зависности од схватања о државности Државе Словенаца, Хрвата и Срба, и карактер Прводецембарског акта може се различито тумачити.

*

Када је реч о Краљевини Србији и о првој фази процеса стварања заједничке државе, поменућемо само нека битна питања везана за присаједињење Војводине. Одлуке о присаједињењу области данашње Војводине Србији, као и Црне Горе, донеле су велике народне скупштине, биране од народа, мада не по основу уставних и законских одредаба, и тамо где су оне постојале, као у Црној Гори. Војводина - области Баната, Бачке, Барање и Срема, није као територија поседовала неке остатке историјског државно-правног индивидуалитета које би је чиниле посебном провинцијом, или ентитетом који би био нешто више од провинције, а мање од државе, као што се то говорило за хрватске земље. Није имала чак ни статус обичне административне јединице. Поред тога, у јесен 1918. године и у Угарској је дошло до крупних промена - 31. октобра избила је револуција поетичног назива - „јесењих ружа”, 16. новембра проглашена је независност, а држава постала република - Мађарска Демократска Република, на темељу права народа на самоопредељење. Дакле, и трансјатански део Двојне монархије престао је то да буде и ушао, као мађарска држава, у нову фазу свог државног живота.⁶

Свој демократски легитимитет Велика народна скупштина у Новом Саду 25. новембра заснивала је на примени начела права народа на самоопредељење. Од почетка Првог светског рата савезници су као један од његових циљева истакли остварење права народа на самоопредељење.⁷ Промене које је на политичкој карти Европе начинио Први светски рат начињене су у име и на основу тога права. Узроци Првог светског рата били су бројни и различити, али је међу њима „напор националних мањина Аустро-Угарске за ослобођење био један од важних фактора коначног резултата”⁸

Право народа на самоопредељење је пред крај рата, већ као међународна норма, постало темељ Вилсоновог програма светског мира од 8. јануара 1918. године. Одлукама Велике народне скупштине остварено је то пра-

⁶ M. Károlyi, *Vjera bez iluzija*, Zagreb 1982, 135-140, 160; П. Рокаи, З. Ђеје, Т. Пал, А. Касаш, *Историја Мађара*, Београд: Clio, 2012, 531-534; M. Rauchensteiner, *Unter Beobachtung, Österreich seit 1918*, Wien, Köln, Weimar 2017, 19-38.

⁷ S. Calogeropoulos-Stratis, *Le droit des peuples à disposer d'eux mêmes*, Bruxelles 1973, 12-18; Т. Масарук, *Borba za samoopredeljenje naroda*, Zagreb, b. g; Д. Р. Живојиновић, „Велика Србија или Југославија? Велика Британија и југословенско уједињење 1914-1918. године”, у зборнику *Стварање југословенске државе 1918*, Београд, 1983, 154; М. Булајић, *Pravo naroda na samoopredeljenje u Društvu naroda i Ujedinjenim nacijama (1917-1962)*, Beograd, 1963, 26.

⁸ P. Renouvin, *Evropska kriza i prvi svjetski rat*, Zagreb, 1965, 7.

во, које су после победе савезника у Првом светском рату добили потлачени народи побеђених земаља, у првом реду Аустроугарске, где су они чинили већину у односу на владајуће нације.⁹ Изборни ред по којем су посланици бирани давао је опште право гласа грађанима оба пола, припадницима словенских народа, којима је припало право на самоопредељење. То чини саввим неоснованим приговоре демократском карактеру скупштине који се у последње време често чују, због тога што припадници до тада владајућих нација нису имали бирачко право.¹⁰

Сазив и одлуке скупштине могу се, наравно уз све нужне ограде, сматрати и неком врстом плебисцита. Од свих јужнословенских области бивше Аустроугарске које су донеле одлуке о својој судбини крајем 1918. године, српски и други словенски народи у Банату, Бачкој и Барањи то су учинили можда на најдемократичнији начин.

Према томе, научно је неоправдано покушавати да се о збивањима последњих дана рата размишља и да се они оцењују према до тада постојећим државним и правним оквирима, који су се ломили и начелима која су нестала.¹¹ Ни до тада владајуће нације нису до краја настојале да их одрже, мирећи се са „заслуженом судбином” и организујући своје државе после пропасти Аустроугарске у складу са новим приликама и на основу нових принципа.¹²

Још је мање прихватљиво примењивати мерила савремених категорија демократског државног и друштвеног поретка, занемарујући притом једну, али најважнију околност – сви ови догађаји дешавали су се у револуционарним условима завршетка светског рата, нестанка старог и настајања новог европског поретка.

*

С друге стране, у погледу Државе Словенаца, Хрвата и Срба оправда-
но се може поставити питање њене државности. Од трију елемената који се

⁹ P. Renouvin, *нав. гело*, 82; Victor - L. Tapié, *Monarchie et peuples du Danube, Tableau des nationalités en Autriche-Hongrie à la date du recensement de 1910*, Fayard 1969; A. J. P. Taylor, *Habsburška monarhija 1809-1918*, Zagreb, 1990, 67-68.

¹⁰ У Угарској је изборно право било условљено високим изборним цензом, као и другим условима, те га је уживало само 5,6% становништва. Од 413 чланова парламента, немађарски народи су имали 8 до 10 заступника, иако је више од 50% становништва било немађарско (M. Károlyi, *Vjera bez iluzija, Memoari crvenog grofa*, Zagreb, 1984, 44, 8; A. Lebl, *Građanske partije u Vojvodini 1887-1918*, Novi Sad, 1979, 13, 110-121; Л. Ракић, *Радикална сѝранка у Војводини 1902-1912*, Нови Сад, 1983, 42-52).

¹¹ Д. Гавриловић, С. С. Марковић, „Неки аспекти...”, 305.

¹² F. Austerlitz, „Verdientes Schicksal”, *Arbeiter Zeitung*, Zentralorgan der Deutschen Sozialdemokratie in Oesterreich, 5. November 1918; M. Rauchensteiner, „Reichshaftung: Österreich, Ungarn und das Ende der Gemeinsamkeit”, *Österreich und Ungarn im 20. Jahrhundert*, Wien 2014, 57-65.

сматрају за нужне и неопходне услове за постојање државности – територије, народа и ефективне власти, у вези са Државом СХС морају се оспорити најмање два: територија и власт.

Већ почетком октобра, приликом свог оснивања, Народно вијеће Словенаца, Хрвата и Срба прогласило се за „политичко представништво Словенаца, Хрвата и Срба који живе у Хрватској-Славонији с Ријеком, у Далмацији, Босни-Херцеговини, Истри, Трсту, Крањској, Горичкој, Штајерској, Корушкој, Бачки, Банату, Барањи, Међумурју и по осталим крајевима југозападне Угарске”, дакле у свим аустроугарским областима где је било јужнословенског живља. У прогласу који је Народно вијеће издало тражи се „уједињење цјелокупнога нашег народа Словенаца, Хрвата и Срба на читавом његовом етнографском територију, без обзира на ма које покрајинске или државне границе у којима данас живе у једну јединствену суверену државу”.¹³

На седници 29. октобра 1918. године изнет је прешни предлог Светозара Прибићевића и другова који је неколико сати пре тога усвојио Средишњи одбор НВ СХС. Образлажући предлог, Прибићевић је изјавио да „треба јасно нагласити и према вани и према унутра”, да се у смислу прочитаног приједлога „...наша независна, потпуно суверена држава има [...] протезати на читавом нашем народном територију од Соче тамо до Солуна”.¹⁴

Хрватски сабор прогласио је раскид државноправних односа Краљевине Хрватске, Славоније и Далмације са Краљевином Угарском и Царевиним аустројском. Она се проглашава за независну државу и приступа, према модерном начелу народности, а на темељу народнога јединства Словенаца, Хрвата и Срба у „заједничку народну суверену државу Словенаца, Хрвата и Срба на цијелом етнографском подручју тога народа, без обзира на ма које територијалне и државне границе, у којима народ Словенаца, Хрвата и Срба данас живи”. Народном вијећу признао је Сабор врховну власт на тој територији.¹⁵

*

Већ 31. октобра Народно вијеће упутило је ноту америчкој, британској, италијанској и српској влади, у којој је стајало: „Држава Словенаца, Хрвата и Срба, која се **конституирала на територију јужних Славена, што је досад спадало у састав аустро-угарске монархије** (подв. Љ. К), и која је

¹³ F. Šišić, *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914. - 1919*, Zagreb, 1920, 174, 180; Z. Matijević, „Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu, Osnutak, djelovanje i nestanak (1918/1919)”, *Fontes - Izvori za hrvatsku povijest*, 14 (2008), 48.

¹⁴ B. Krizman, „Prevrat” u Zagrebu i stvaranje „Države Slovenaca, Hrvata i Srba” u listopadu 1918. godine, Poseban otisak iz „Zbornika” br. 6, HIS, Slav. Brod, 1968. godine, 224.

¹⁵ F. Šišić, *нав. дело*, 195–196.

спремна ступити у заједничку државу са Србијом и Црном Гором, изјављује формално да се не налази у ратном стању са алиираним државама”.¹⁶

Народно вијеће је после тога у својим актима увек истицало да је оно влада свих јужнословенских земаља бивше Аустроугарске и да врши у њима суверену власт, тврдећи да је именovalo или потврдило изабране покрајинске владе у Хрватској, Словенији, Херцег-Босни, Далмацији и Војводини.¹⁷ Народно вијеће је имало подршку на народним скуповима и политичким зборовима у неким областима. У Љубљани је августа 1918. формирано Народно веће (Народни свет), а на словеначкој територији су основана месна народна већа. Народни свет је Народном вијећу СХС признао ауторитет врховног представништва.¹⁸ Народно вијеће СХС је 2. новембра 1918. именovalo народну владу у Босни и Херцеговини.¹⁹ Далматинска влада била је састављена независно од Загреба, још 2. октобра.²⁰

Наводи у одлукама и декларацијама Народног вијећа Словенаца, Хрвата и Срба о територији на којој се простире његова власт нису одговарали фактичком стању. У Бачкој, Банату и Барањи Народно вијеће није имало никакав подручни орган, нити је постојала нека повезаност државноправне или политичке природе између Народног вијећа и органа који су настајали у Војводини. Крајем новембра била је већ одржана Велика народна скупштина која је прогласила присаједињење Србији и на којој је образована Народна управа за Банат, Бачку и Барању.²¹

*

Народно вијеће СХС није имало најважније средство за спровођење власти и учвршћивање свог ауторитета. Покушај да се организује војска није успео и Народно вијеће није располагало оружаним снагама. Позиву на мобилизацију челника секције за народну одбрану М. Дринковића није

¹⁶ D. Janković – B. Krizman, *Građa o stvaranju jugoslovenske države (1. I – 20. XII 1918)*, I-II, Beograd, 1964, II, 430.

¹⁷ Ђ. Станковић, *Никола Пашић и југословенско јединице* 2, Београд: БИГЗ, 1985, 264.

¹⁸ J. Pleterski, *Prvo opredeljenje Slovenaca za Jugoslaviju*, Beograd, Nolit, 351.

¹⁹ F. Šišić, *nav. delo*, 217, 218.

²⁰ B. Krizman, „Zapisnici središnjeg odbora 'Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba' u Zagrebu” *Starine*, Zagreb, 1958, knj. 48, 355; S. Budisavljević, *Stvaranje države Srba, Hrvata i Slovenaca, Povodom četrdesetogodišnjice jugoslovenskog ujedinjenja*, Zagreb, 1958, 142; *Zapisi Dra Josipa Smodlake*, Zagreb, 1972, 56-77.

²¹ *Споменица ослобођења Војводине*, Нови Сад, 1929, 165-166; Љ. Кркљуш, „Срби у Јужној Угарској и Србија 1918. године”, у Зборнику радова са Међународног научног скупа одржаног у Српској академији наука и уметности у Београду од 24-26. октобра 2002. године *Велика Срдија, Истине, заблуде, зловољиве*, Београд, 2003, 181-198; Љ. Јудин, „О раду Народне управе за Банат, Бачку и Барању 1918-1919. године”, *Зборник за друшћивене науке МС*, 51/1968, 5-35.

се одазвао готово нико.²² Вијеће је било приморано да се обрати за помоћ савезничкој команди, а у Србију је 7. новембра стигло једно његово изасланство, са задатком да замоли српску владу да пошаље трупе у разне крајеве јужнословенских земаља бивше Аустроугарске.²³

Нема, дакле, довољно доказа о постојању двају битних елемената државности, када је реч о Држави Словенаца, Хрвата и Срба. Нити је била утврђена територија, нити је Народно вијеће на тој територији имало стварну власт. Важно је питање и да ли је Народно вијеће имало право да се сматра за представнички орган народа са југословенских територија бивше Аустро-Угарске. Вијеће је настало као резултат иницијативе и страначког споразума појединих истакнутих политичких и јавних радника. То не умањује његов политички значај и ауторитет, али није довољан основ за тврдњу да је имало представнички карактер.²⁴

Мада се обично не помиње међу битним елементима појма државе, тешко је у овом предмету заобићи још један елемент – време. Држава Словенаца, Хрвата и Срба постојала је 33 дана (од 29. октобра до 1. децембра 1918. године). Спровести за то време власт на територијама какве су биле оне на које је претендовала и у условима какви су на њима владали, није било могуће, па тако отпада и основна претпоставка постанка и постојања државе – фактичко стање.

У доба када је Георг Јелинек формулисао своју доктрину о трима елементима државности било је неколико ентитета које је назвао државним фрагментима. О положају Хрватске по Хрватско-угарској нагодби закључио је да је она била више од провинције, а мање од државе.²⁵ Ипак, и такве фрагмент-државе постојале су у дугом временском периоду.²⁶

Савремено доба донело је нове изазове теорији права и међународном праву. Бројни су ентитети настали као резултат распада држава, грађанских ратова, сецесија проузрокованих различитим разлозима, а њихов је статус често у сивој зони међународног права. Велики број разноликих термина

²² F. Šišić, *nav. delo*, 137, 145, 265. „Дринковић је у пуном смислу ријечи био генерал без војске.” (Z. Matijević, *nav. delo*, 55).

²³ F. Šišić, *nav. delo*, 229; B. Krizman–D. Janković, *Grada...* II, 475, 561–562. О тешкоћама и немогућности формирања оружаних снага у Држави СХС пише З. Матијевић: „Већ сутрадан, [по проглашењу уједињења] 2. просинца, Дринковић је послао Трумдићу дрзојавку: ’Амо је уређено све како се најбоље могло’. Дринковић је са себе коначно скинуо тешко дрме организирања и вођења војске Државе СХС” (Z. Matijević, *nav. delo*, 65).

²⁴ F. Čulinović, *Jugoslavija između dva rata I*, Zagreb, 1961, 100.

²⁵ Државни фрагменти имају одређене елементе државности: територију, народ и власт, али не у потпуности. Према томе, то нису државе, али нису ни покрајине, него су више од покрајина (Georg Jellinek, *Ueber Staatsfragmente*, Heidelberg, 1896, 35–40).

²⁶ Државни фрагменти су по Јелинеку били нпр: Алзас-Лорен, британске колоније, нарочито Канада, Исланд у односу на Данску, Хрватска и Славонија, Финска (D. Čerpuo, „Josip Pliverić, Georg Jellinek i ’Državni fragmenti’ – protekla iskustva i suvremeni poticaji”, *Primjena federalnog načela i pouke ustavne reforme 1971*, Zagreb, 2007, 186).

којима се они називају показује колико је тешко прецизно утврдити елементе који би појединим ентитетима давали обележја пуне државности.

Тако се у правној науци као један од услова да би се неки политички ентитет могао сматрати макар *de facto* државом јавља као нови елемент и време – то да на територији на којој постоји може да обезбеди ефективну власт у „значајном временском периоду”, или, по другом аутору, најмање две године.²⁷

*

О државноправном субјективитету чинилаца јужнословенског уједињења постојала су различита гледишта и вођене жустре полемике, и у политичком животу и у правној науци у годинама после уједињења, али и за све време трајања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, односно Краљевине Југославије.

Полемика међу правницима после уједињења повела се око питања да ли је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца нова или стара држава, што је имплицирало и одговор на питање о начину њеног постанка, тј. каква је била природа Прводецембарског акта. Разлике у гледиштима познатих правника о карактеру чина од Првог децембра настале су првенствено због другачијих квалификовања државноправне природе творевине која је називана Држава Словенаца, Хрвата и Срба. Утврђивање њеног карактера значило је и одређивање природе акта у којем је она учествовала.

Било је мишљења да се ради о билатералном акту, уговору између двеју држава, полазећи од претпоставке да је Држава Словенаца, Хрвата поседовала све елементе државности.²⁸

Имајући у виду немогућност да се Држава Словенаца, Хрвата и Срба без озбиљне резерве може сматрати за државу, други су закључивали да се ради о унилатералном акту, којим је једно тело, настало као израз политичких тежњи испољених у јужнословенским земљама Аустроугарске, изразило жељу за присаједињењем Србији, што је проглашено регентовим прихватањем те жеље (адресе).²⁹

Неоспорна је чињеница да су ове оцене биле условљене не само научним погледима и схватањима, него и политичким ставовима и убеђењима

²⁷ D. Lynch, *Engaging Eurasia's Separatist States: Unresolved Conflicts and De Facto state*, United States Institute for Peace, 2004, 17; S. Pegg, *The Impact of De facto States on International Law and the International Community*, 2008, 1 (Цитирано према: Милош Шолаја, „Субјективитет, суверенитет, територијализација и суб-државни ентитети”, *Политиџеа*, бр. 11, Бања Лука, јун 2016, 79).

²⁸ Š. Sagadin, *Naš sadašnji ustavni položaj*, Ljubljana 1920, 17–20; Д. Данић, „Да ли је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца стара или нова држава?”, *Економисти*, бр. 5, мај 1925.

²⁹ О. Рибарж, „Да ли је наша Краљевина нова или стара држава?”, *Архив за правне и друштвене науке*, Књига VI (XXIII), Бр. 4; Л. М. Костић, „Наша држава није створена после рата”, *Нови животи*, 8. фебруар 1924, 16. фебруар 1924; С. Јовановић, „О постанку и карактеру наше државе”, *Из историје и књижевности*, Београд, 1991, 382–383.

ма учесника. Расправе су биле дубоко политички мотивисане, настале под утицајем и у сенци све дубљих националних противречности. Да оне нису постојале, питање карактера уједињења, односно природе чинилаца који су у њему учествовали, свакако се не би постављало са таквом оштрином.

Као што се о томе расправљало у време стварања заједничке државе, тако су и у време њеног распада и после њега оживеле полемике о државно-правним темељима и својствима њених делова. Може се јасно уочити и подударност у мотивима заступника појединих ставова са онима из времена почетака заједничког државног живота, мада и приметне разлике, у погледу њиховог научног и стручног нивоа.

Без обзира на то, какав се став заузима о његовој правној природи, чин који се догодио 1. децембра имао је несумњиво огроман, прекретни значај у историји јужнословенских народâ. Мисао и стварност југословенства ће својим политичким, идеолошким, материјалним, културним и многим другим траговима још дуго прожимати животе и остати у сећањима и у осећањима припадника народâ који су неколико деценија живели у једној држави. И њен постанак и судбина заокупљаће пажњу историчара и других научника. У том комплексу, државноправни темељи југословенске државе имају своје значајно место. Зато нема сумње да ова тема заслужује да се о њој и даље размишља и истражује.

Ljubomirka Krkljuš

ON SOME QUESTIONS OF LEGAL SUBJECTIVITY OF THE FACTORS OF THE DECEMBER 1, 1918 UNIFICATION

S u m m a r y

The work investigates some questions of legal subjectivity of the factors of the December 1, 1918 unification - Kingdom of Serbia and State of Slovenes, Croats and Serbs. The author writes about democratic legitimacy of the Great National Assembly in Novi Sad and its decisions on joining the Kingdom of Serbia, on which, as of late, there are varying opinions. The question of legal personality of the State of Slovenes, Croats and Serbs proclaimed in Zagreb on October 29, 1918 is also considered, and the conclusion is that the State did not have the necessary elements of statehood. Opinions of famous legal experts and historians of law about the nature of the December 1 Act and about the country created by it are also quoted. These opinions vary because one group sees it as an unification of two equal factors, which created a totally new state, while the others see the December

1 Act as unilateral act, political act of joining Austria-Hungarian Yugoslav lands to the Kingdom of Serbia which, although expanded, remained the same state as before in terms of international legal personality.

The author concludes that various views on the nature of the December 1 Act and of the unification were deeply politically motivated, and were result of the growing ethnical controversies. Regardless of its legal character, for the South Slav peoples the December 1 Act was a political act of exceptional importance.